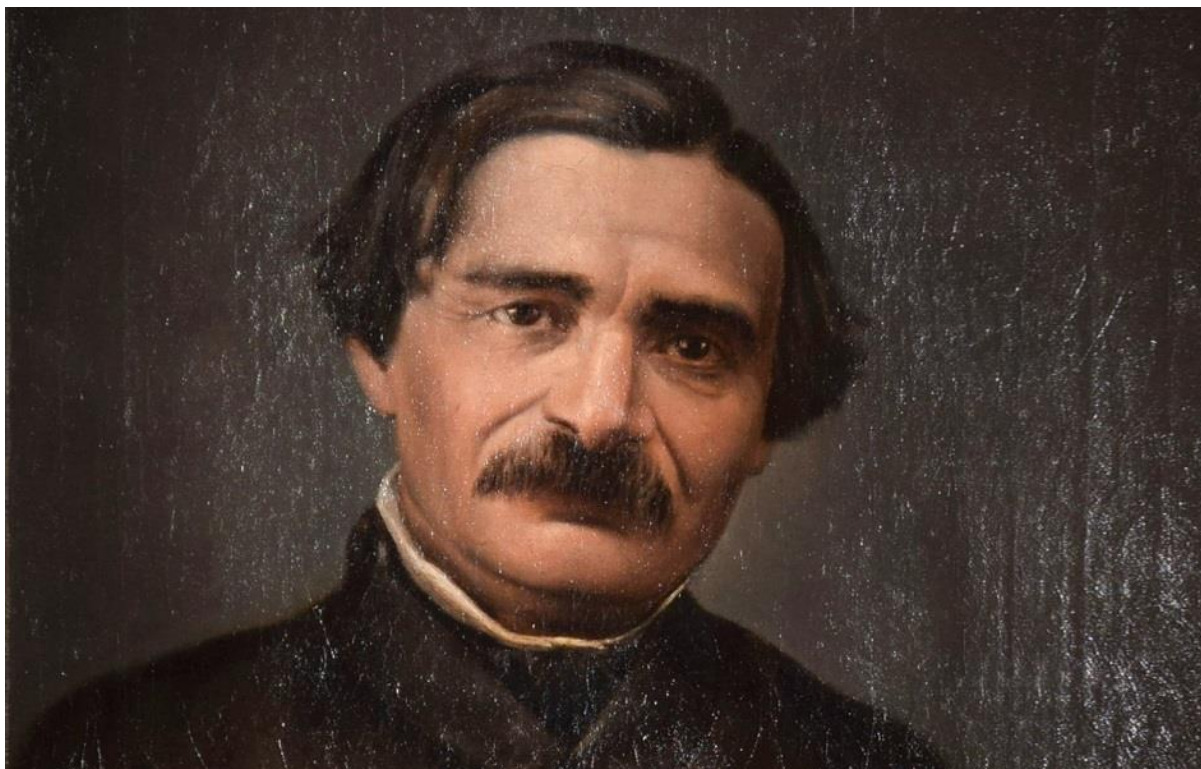

11 ian. 2025

Biblioteca Județeană: Personalitatea săptămânii – Călăuza spre modernitate: Ion Heliade Rădulescu și rolul său în cultura română

Numit de Mihai Eminescu „părintele literaturii române”, Ion Heliade Rădulescu a fost una dintre cele mai importante personalități ale culturii românești din secolul al XIX-lea, fiind recunoscut ca fondator al literaturii române moderne, deschizător de drumuri în jurnalism și întemeietor al lingvisticii naționale. Prin activitatea sa politică și culturală, a fost un adevărat lider al generației pașoptiste, promovând idealurile de unitate națională, modernizare și emancipare socială.

Scriitor și om de litere polivalent – poet, prozator, critic și teoretician literar, editor, jurnalist, îndrumător cultural și promotor al sistemului educațional și al instituțiilor artistice – Ion Heliade Rădulescu poate fi considerat un adevărat spirit enciclopedic. Întreaga sa activitate desfășurată în domenii variate, reprezintă unul dintre cele mai importante momente în procesul formării culturii române moderne.

Contribuțiile sale filologice se concentrează asupra aspirației de a crea o limbă literară inovatoare, punând accent pe valorificarea graiului viu al poporului și pe îmbogățirea limbajului cu elemente din tradiție și modernitate. În studiile despre limbă, s-a remarcat printr-o serie de articole, studii și prelegeri de retorică, dintre care se distinge celebra „Gramatică românească” .

Heliade a avut un rol esențial în dezvoltarea învățământului modern din Țara Românească, contribuind la înființarea mai multor instituții de învățământ. A fost profesor de matematică, filosofie și retorică, promovând în cadrul cursurilor sale idei moderne și umaniste. Pe lângă aceste discipline a predat și gramatică, poetică și literatură, fiind unul dintre cei mai influenți dascăli ai vremii.

În creația sa literară se poate observa o îmbinare a influenței epocii clasice cu concepte literare romantice, reflectând o poziționare la granița dintre retorică, literatură și filosofie. Această sinteză demonstrează preocuparea sa pentru echilibrul dintre forma estetică și profunzimea ideatică, marcând o etapă de tranziție și inovație în literatura română.

Ion Heliade Rădulescu s-a născut la 6 ianuarie 1802, la Târgoviște, fiind fiul lui Ilie Rădulescu, colonel în armata rusească, și al Eufrosinei Rădulescu, descendentă dintr-o familie de negustori greci sau aromâni. În conformitate cu obiceiurile și spiritul epocii, a învățat mai întâi limba greacă, sub influența mamei sale, care „știa carte numai grecească”.

Totuși, dorința sa de a cunoaște limba română l-a determinat să învețe singur să citească, exersând pe cărți populare românești. Această experiență timpurie i-a cultivat pasiunea pentru limba și cultura română, devenind astfel una dintre primele sale legături cu identitatea națională pe care avea să o promoveze întreaga viață.

Instruirea lui a fost una temeinică, desfășurându-se în cadrul unor instituții prestigioase de învățământ ale epocii. La vârsta de numai 13 ani, a început să frecventeze Școala grecească a Academiei Domnești din București, unde a studiat limba și cultura greacă. De aici i-a rămas și numele Eliad sau Eliade, cu care a semnat o bună parte din lucrările sale.

În 1818, s-a transferat, împreună cu alți colegi, la școala românească de ingineri hotarnici de la Colegiul Sfântul Sava, fondată de Gheorghe Lazăr. Aici se predau „științele filozoficești și matematicicești”, iar mediul de studiu era marcat de o orientare modernă și națională. Talentul și pasiunea sa pentru învățatură l-au făcut să se remarcă în rândul elevilor, fiind observat de Gheorghe Lazăr, care l-a considerat un continuator al viziunii sale educaționale. După retragere acestuia, Heliade a preluat conducerea colegiului, devenind unul dintre cei mai tineri profesori ai instituției. A predat cursuri de „Aritmetică rațională” contribuind la dezvoltarea învățământului românesc modern și la formarea unei noi generații de intelectuali.

Nu există domeniu al vieții politice, culturale sau spirituale în care să nu fi lăsat o amprentă semnificativă pe parcursul celor 70 de ani de viață. Fondator al presei în Țara românească, tipograf, editor și promotor al culturii naționale, Heliade Rădulescu s-a bucurat de un prestigiu cultural unanim recunoscut în epocă.

În 1827, la inițiativa sa și a lui Dinicu Golescu, a fost înființată Societatea Literară Română, care promova ideile iluministe, având ca scop principal răspândirea educației și culturii românești. Un an mai târziu aceasta a devenit Societatea Academică Română, precursorul actualei Academii Române.

Printre obiectivele societății se numărau: înființarea de școli românești în fiecare județ, crearea de școli primare la sate pentru a asigura accesul copiilor la educația de bază, și deschiderea unui colegiu la Craiova, menit să susțină învățământul superior. Milita, de asemenea, pentru înființarea unui teatru național, considerat esențial pentru cultivarea limbii și spiritului național.

În cadrul întâlnirilor organizate de societate, Heliade avea un rol central: obișnuia să citească din traduceri sale, inclusiv din operele lui Lamartine, precum și fragmente din gramatica pe care o concepușese. Aceste momente nu doar evidențiază erudiția sa, ci și inspirau participanții să contribuie activ la dezvoltarea unei literaturi românești moderne.

În 1828, apare la Sibiu, „Gramatica Românească” lucrare în care Heliade se afirmă ca un veritabil reformator al limbii române. El susține în ea simplificarea alfabetului chirilic, utilizat în acea vreme pentru scrierea în limba română, promovând un sistem fonetic mai accesibil pentru ortografie. De asemenea, pledează pentru îmbogățirea vocabularului limbii române prin împrumuturi din italiană și alte limbi romanice, într-un efort de apropiere de rădăcinile latine ale limbii. Heliade subliniază importanța acestei lucrări afirmând că este prima gramatică „metodică și aproape filozofică” scrisă în limba română, o realizare care deschide drumul pentru studiile filologice ulterioare.

Aceste inițiative lingvistice au avut un impact semnificativ asupra standardelor limbii române și au pregătit terenul pentru reformele ulterioare, contribuind la unificarea și clarificarea scrierii și exprimării literare. A militat activ pentru cultivarea limbii române și pentru promovarea cunoașterii istoriei naționale, considerându-le fundamentale pentru consolidarea identității culturale și naționale.

Heliade Rădulescu este fondatorul primului ziar apărut în Țara Românească, „Curierul românesc”, lansat în 1829. Această publicație, una dintre cele mai importante ale epocii, a apărut, cu unele întreruperi, până în 1859, fiind un vehicul esențial pentru răspândirea ideilor iluministe și naționale.

În 1836 editează „Gazeta Teatrului Național” o publicație dedicată promovării culturii dramatice. Aceasta a apărut până în 1837, când și-a schimbat numele în „Curierul de ambele sexe”, devenind o revistă cu caracter mai larg, care aborda diverse teme culturale și sociale.

Dincolo de activitatea publicistică, a fost și director al Arhivei Țării Românești, în perioada 1843-1848, contribuind la organizarea și conservarea documentelor istorice ale statului.

Preocupările sale culturale s-au extins și în domeniul artistic. În 1833, împreună cu Ion Câmpineanu și Costache Aristia a întemeiat „Societatea filarmonică”, o instituție menită să sprijine dezvoltarea teatrului și a muzicii vocale în Țara Românească. Această inițiativă a fost crucială pentru înființarea Teatrului Național din București, care avea să devină un pilon al culturii românești.

Heliade a fost un om plin de inițiativă, care în 1830 și-a achiziționat o tipografie proprie pentru a sprijini publicarea gazetei „Curierul Românesc” și a altor lucrări culturale. Sub conducerea sa tipografia a cunoscut o dezvoltare rapidă, ajungând până în 1840 să dispună de șase teascuri și o turnătorie proprie, ceea ce reprezenta o dotare tehnologică avansată pentru acea perioadă. Tipografia sa a devenit un centru de referință pentru cultura românească, unde majoritatea scriitorilor afirmați ai epocii și-au publicat operele principale.

Om cu o personalitate puternică și vizionară, a fost mereu animat de proiecte grandioase. În 1846, propune planul unei „biblioteci universale”, o inițiativă de amploare menită să îmbogățească cultura română cu traduceri și adaptări ale capodoperelor literare, istorice, filozofice ale tuturor timpurilor. Acest proiect colosal reflecta dorința de a se conecta la patrimoniul universal și de a crea un fundament solid pentru dezvoltarea intelectuală a națiunii.

Deși nu a reușit să-și vadă proiectul realizat integral, ideea unei biblioteci universale a rămas emblematică pentru idealismul său cultural și pentru angajamentul său față de progresul intelectual al României. Deși era o întreprindere uriașă, care depășea cu mult resursele și posibilitățile unei singure generații, ambiția sa evidențiază profunzimea viziunii lui Heliade.

A inițiat o serie de traduceri din literaturile străine aducând în spațiul românesc opere fundamentale ale unor autori precum Dante Alighieri, Voltaire, J. J. Rousseau, Goethe, Dumas, Balzac, Hugo. Aceste traduceri aveau scopul de a familiariza publicul românesc cu capodoperele universale și de a inspira tinerele generații. Prin oferirea unor modele literare invită tineretul român să scrie și să contribuie activ la dezvoltarea unei literaturi originale, punând accent pe creativitate și autenticitate.

În 1830, prin traducerea unor poezii compuse de Alphonse de Lamartine, Heliade este considerat inițiatorul curentului romantic în literatura română. Traducerile sale au fost un punct de pornire important pentru afirmarea romantismului în spațiul cultural românesc, deschizând drumul unor teme și sensibilități noi, precum explorarea sentimentelor profunde, a naturii și a idealurilor naționale.

În literatură realizările sale marcante includ poemele „Sburătorul” și „O noapte pe ruinele Târgoviștei”, o meditație preromantică a eroziunii lucrărilor omenești. Acestea reflectă preocupările sale literare și filozofice, abordând teme precum efemeritatea lucrărilor omenești și meditația asupra timpului. Deși în poemul „Sburătorul”, a ilustrat mitul romantic al spiritului pasional și al dorului, mitul care i-a fost cu adevărat consubstanțial, din punct de vedere cultural, este cel al Meșterului Manole. Acesta adaugă dimensiunii creației ideea sacrificiului, necesar pentru realizarea unui proiect durabil.

Pe lângă activitatea sa poetică, s-a remarcat și ca teoretician al poeziei. A publicat sub forma unor fascicule un „Curs întreg de poezie generală”, lucrare care își propunea să ofere o înțelegere sistemică și profundă a artei poetice, abordând atât aspecte tehnice, cât și estetice și filosofice ale creației literare.

Heliade Rădulescu a jucat un rol important în Revoluția de la 1848 din Țara Românească, fiind membru al guvernului provizoriu și ulterior, al locotenentei domnești. Deși era un orator talentat, cunoscut pentru discursurile sale patetice, nu se bucura de un sprijin unanim în rândul celorlalți revoluționari, mulți dintre aceștia considerându-l prea moderat pentru contextul respectiv.

Un moment definitoriu al implicării sale în Revoluție a fost redactarea, împreună cu Nicolae Bălcescu a „Proclamației de la Islaz”, document esențial al mișcării pașoptiste. Aceasta a fost citită pe 9 iunie 1848 de către Comitetul Revoluționar din Țara Românească, și conținea principii fundamentale precum egalitatea în drepturi, emanciparea țăranimii, libertatea presei și organizarea unui stat modern.

Fiind un revoluționar mai moderat, el încearcă să tempereze ardoarea contestatarilor mai radicali, promovând o atitudine echilibrată și evitarea extremelor. Heliade susținea ideea de „respect la proprietate, respect pentru persoane și foloase generale în paguba nimănui”, încercând să găsească un compromis între reforme sociale și menținerea ordinii. Această viziune era reflectată și în lozinca pe care a înscris-o pe frontispiciul publicației sale „Curierului românesc”: „Urăsc tirania, mi-e frică de anarhie”.

După Revoluția de la 1848, Heliade a fost nevoit să plece în exil în Franța. Exilul său, desfășurat între 1848-1857, reprezintă un caz unic în cadrul refugiului generației de la 1848, atât prin durata sa de nouă ani – cel mai lung și mai dificil dintre toate exilurile revoluționarilor pașoptiști, cât și prin schimbările profunde pe care le-a adus în cadrul operei sale.

În nici un caz Heliade nu și-a imaginat, la început, că ostracizarea sa va dura, cu o mică întrerupere, peste nouă ani. Treptat însă, acesta a devenit un mod de viață, în care s-a adaptat, dar și înstrăinat de idealurile inițiale.

În această perioadă, opera sa capătă accente mai personale și mai introspective, fiind marcată de sentimente de îndepărtare, de dor de patrie și de nevoia de afirmare a valorilor naționale în fața unei Europe indiferente la cauza românească. Deși nu a reușit să obțină succese notabile din punct de vedere politic și diplomatic, Heliade s-a remarcat prin profunzimea reflecțiilor și prin intensificarea dimensiunii filozofice și literare a scrierilor sale.

Exilul său a fost astfel, nu doar o experiență de înfruntare a dificultăților politice, ci și un prilej pentru aprofundarea gândirii sale și pentru consolidarea rolului de promotor al culturii românești.

Deși prolific în surghiun, Heliade s-a confruntat cu trauma înstrăinării și cu o izolare tot mai dramatică. Aceste stări sunt reflectate în lucrările sale „Souvenire et impressions d'un proscrit“ (1850) și „Memoires sur l'histoire de la regeneration roumanie“ (1851). Deși importante prin conținutul lor autobiografic și istoric, aceste opere au stârnit o iritație generală, atât în rândul contemporanilor, cât și printre foștii săi discipoli și camarazi revoluționari. Simțindu-se trădat și abandonat, Heliade a reacționat vehement, folosind împotriva lor invective și un limbaj adesea aspru. În felul acesta izolarea lui devine și mai dramatică.

Se reîntoarce în patrie în 1858, cu speranța de a se reabilita și de a recâștiga poziția însemnată pe care o avusese înainte de pibegie. Cu toate acestea, încercările sale de reintegrare în viața publică și politică nu se bucură de succesul dorit. Deși nu reușește să-și refacă pe deplin influența, meritele sale remarcabile ca întemeietor al multor sectoare culturale și educaționale sunt recunoscute de contemporani.

Heliade intră treptat într-o adevărată legendă culturală, fiind apreciat pentru contribuțiile sale majore la dezvoltarea presei, literaturii, învățământului și limbii române. În 1863, i se acordă o recompensă națională, ca semn de recunoaștere a activității de o viață, iar în 1867 este ales membru al Societății Academice Române și primul său președinte, funcție pe care a deținut-o până în 1869.

Finalul vieții sale este marcat de tristețe și dificultăți. Moare la 27 aprilie 1872, la București, supărat și dezamăgit, confruntându-se cu probleme financiare și cu un declin intelectual, care i-a diminuat influența. Cu toate acestea, rămâne o personalitate emblematică a culturii românești.

Prin aportul său cultural și estetic la dezvoltarea literaturii române, este recunoscut nu doar ca un precursor al poeziei moderne, ci și ca un pionier al formării unei literaturi naționale solide. El a promovat ideea unei opere literare capabile să reflecte totalitatea existenței umane, văzută ca un spectacol grandios, unic și plin de semnificații profunde.

Astfel, Ion Heliade Rădulescu și-a câștigat pe bună dreptate titlul de „părinte al literaturii române”, mai ales prin ceea ce a stimulat în jurul său – o renaștere culturală națională – decât prin propria sa operă literară, care a rămas totuși, o piatră de temelie pentru viitoarele generații.

Luciana Macovei – Biblioteca Județeană „Nicolae Milescu Spătarul” Vaslui

Bibliografie: Ion Heliade Rădulescu. George Călinescu. București: Paideia, 2014. Ideologia literară a lui I. Heliade Rădulescu. D. Popovici. București: Cartea Românească, 1935. Ion Heliade Rădulescu: o biografie a omului și a operei. Mircea Angheliescu. București: Minerva, 1986. Ion Heliade Rădulescu: Îndrumătorul cultural și scriitorul. Grigore Țugui. București: Minerva, 1984. Poezia lui Ion Heliade Rădulescu între romantism și clasicism. Paul Dugneanu. București: Editura Muzeului Literaturii Române, 2002.